

גישת המטפל העיקרי

תקציר

בבואנו לבחון את "הכללים לחלוקה ולשיתוף באחריות ההורית בתקופת הגירושין" ואת "שכלול הכללים לקביעת טובת הילד", כפי שהתבקשה ועדת שניט לעשות בכתב המינוי של חבריה, נקודת המוצא והעיקרון המנחה הם בחינת טובת הילד, צרכיו וזכויותיו, כעולה מחזית המחקר בתחום התפתחות הילד ומתחום זכויות הילד. דו"ח ועדת שניט מפרט את המידע הרב, שהובא בפני הוועדה בעניין זה, וקובע כי טובת הילד צריכה להיות "שיקול ראשון במעלה". הוועדה גם קובעת כי טובת הילד היא, ששני ההורים יחלקו את האחריות ההורית וכמו כן היא קובעת שיש לעודד את ההורים לקיים יחסי הידברות ושיתוף פעולה בכל עניין הקשור בילדים.

השאלה שעל הפרק היא האם גישת המטפל העיקרי היא הפיתרון המתאים ביותר למשימה שהוטלה על הוועדה. בדו"ח זה אנו בוחנים את הגישה, דרכי מימושה, יתרונותיה וחסרונותיה. ראוי הדבר שלפני קבלת החלטה על אימוצה או דחייתה של גישה זו יתקיים דיון מהותי בנושאים אלה.

מאפייני גישת המטפל העיקרי

גישת המטפל העיקרי היא גישה משפטית, המבקשת להכריע במחלוקת בין הורים על אחריות הורית לילדים על בסיס בחינת מידת הטיפול של כל אחד מההורים בילדים לפני כן.

סמכות הורית עודפת

לפי גישת המטפל העיקרי, ההורה שטיפל יותר בילדים הוא ההורה המטפל העיקרי שלהם, ויש להעניק לו זמני הורות נרחבים יותר ואחריות הורית עודפת לעומת אלה של ההורה שטיפל פחות. כך למשל, בהצעה שהובאה בפני הוועדה הוגדר ביתו של ההורה המטפל העיקרי כ"מקום המגורים העיקרי" של הילד.

מתן עדיפות להורה אחד על פני האחר נדחתה באופן חד משמעי על ידי ועדת שניט, שקבעה שזה אחד הליקויים הבולטים של חזקת הגיל הרך ועל כן המליצה לבטל אותה. גישת המטפל העיקרי וחזקת הגיל הרך זהות במטרותיהן. אימוץ גישת המטפל העיקרי על ידי ועדת שניט, משמעותו שהיא פסלה גישה אחת, המביאה להגדרת הורה עיקרי, ובמקומו אימצה גישה אחרת, המביאה לאותה תוצאה.

"שובר שוויון"

שילוב גישת המטפל העיקרי מנומקת בין השאר בצורך בסעיף "שובר שוויון" במקרה בו כל הקריטריונים האחרים מתאזנים ואינם מאפשרים לקבוע תוכנית הורות. אמנם במצב כזה הפיתרון המתאים ביותר הוא פשוט חלוקה שוויונית של תחומי האחריות ההורית אבל גם אם מעוניינים להכניס סעיף שובר שוויון, קריטריון "האופן והמידה" של הטיפול בילד הוא הקריטריון הפחות-מתאים מכולם, שכן הוא מלבה את המאבק בין ההורים ומקשה על השגת הסדר לטובת הילד.

הנחות שגויות

- אי אפשר להניח, אפריורי, שההורה שהיה המטפל העיקרי עד כה הוא ההורה המתאים יותר לשמש בתפקיד זה. אין כל עדות מחקרית או הוכחה אחרת שמאפשרת להניח זאת.

- אי אפשר להניח כמובן מאליו, ששיגרת החיים של הילדים עד כה היא הטובה ביותר עבורם גם בהמשך.
- אי אפשר להחליט מבלי לבדוק את העניין, שההורה הלא-עיקרי פחות מתאים לטפל בילדים או פחות מעוניין או פחות מסוגל לטפל בילדים.
- לא ברור מאליו, שההורה שהיה המטפל העיקרי גם מעוניין להמשיך ולשמש כמטפל עיקרי. יתרה מזו, למחוקק יש עניין לעודד הורה מטפל עיקרי להשתלב במעגל העבודה או הלימודים ואת ההורה האחר להגדיל מעורבותו בחיי הילדים.
- הנחה סמויה שאין להסכים לה היא, שיש חשש שמתן אחריות הורית לאב עלול להביא לאלומות כלפי הילדים.
- אין להתייחס לבקשה לאחריות הורית מצד אב כאילו מדובר בשימוש ציני בחוק למטרות סחטנות כלפי האם, אלא אם הדבר הוכח.

היעדר מחקר תומך

לא קיימים מחקרים פסיכולוגיים או גישות טיפוליות-התפתחותיות, שבוחנים או מצדדים בגישת המטפל העיקרי. משמעות הדבר היא, שגישת המטפל העיקרי אינה מבוססת על ידע מוכח באשר לטובת הילד ולא נבחנו תוצאותיה והשפעותיה על ילדים. זאת לעומת מסה מחקרית עצומה בהיקפה שעוסקת לאורך שנים בהשפעתה של חלוקת האחריות ההורית בין ההורים.

הגבלת בית המשפט

גישת המטפל העיקרי היא גישה משפטית, הנותנת פיתרון משפטי לבעייה שעיקרה בתחומי טובת הילד וזכויותיו. לפי הנוסח המוצע לוועדה, לאחר בחינת כל היבטי טובת הילד וזכויותיו, ההכרעה תיפול על בסיס קריטריונים נקבעים בחוק, ללא קשר לשאלה אם אלה הקריטריונים הרלוונטיים ביותר לילד המסויים עניינו נמצא לפני בית המשפט. נוסח זה כובל את ידי בית המשפט במקרים בהם הפיתרון הנכון ביותר היה אחר.

ליבוי המאבק בין ההורים

במצב בו שני ההורים מבקשים לשאת באחריות ההורית ולטפל בילדים, גישה המטפל העיקרי מדרבנת אותם למאבק כדי לזכות בסמכויות ההוריות העודפות ובהגדרה כ"מקום המגורים העיקרי" של הילד. בכך יש סתירה חמורה לטובת הילד כפי שהיא באה לידי ביטוי בהמלצות ועדת שניט, שלפיהן יש לעודד הורים להידברות ולהסכמות.

מניעת שיתוף פעולה

קביעת קריטריון מכריע מעקרת את המאמץ להביא את שני ההורים להידברות כנה. הידיעה שבסוף המסלול מובטח "ניצחון" להורה שטיפל יותר מעניקה לו נשק כנגד ההורה שטיפל פחות. הוא יכול לאיים בתביעת סמכויות עודפות או במימוש סמכויות האלה, לסחוט ויתורים, רכוש ותשלומים מוגדלים ובאופן כללי להכתיב את תנאי תוכנית ההורות כרצונו.

אור לגויים?

גישת המטפל העיקרי אינה מיושמת כיום בשום מקום בעולם כחזקה משפטית. שתי המדינות בארה"ב, שיישמו בעבר את הגישה כחזקה – מינסוטה ומערב וירג'יניה - שינו את חוקיהן וכיום היא מוגדרת כקריטריון אחד מיני רבים. בשאר המדינות שבחנו את הגישה הועדפו גישות אחרות. אם ישראל תיישם גישה זו בחוקיה, היא תימצא המדינה היחידה שבחרה בגישת המטפל העיקרי כדי להכריע בדבר טובתם של ילדים.

שינוי באורחות החיים

הגירושים הם נקודת זמן בה משנים שני ההורים את אורחות חייהם. עבור ילדים שלא היו בקשר טוב עם האב, וכעת האב מבקש לשפר קשר זה, זו הזדמנות מצויינת להוציא מתוק מעז, ואין למנוע אותה.

פגיעה בזכויות הילד

גישת המטפל העיקרי סותרת את האמנה הבינלאומית לזכויות הילד, את המלצות ועדת רוטלוי וגם את המלצות ד"ח הביניים של ועדת שניט, הקובעות כולן כי לשני ההורים תפקיד משמעותי בחיי הילד, שעליהם לממשו באופן מיטבי, שטובתו של הילד תיקבע בנפרד מזכויות הוריו ושיש לעודד ואף לחייב את שני ההורים לשאת באחריות ההורית החלה עליהם. גישת המטפל העיקרי מעניקה מעמד עודף לאחד ההורים והיא משסה את ההורים למאבק זה בזה.

שינוי חברתי

הנימוקים ליישום גישת המטפל העיקרי כוללים נימוקים חברתיים כמו העצמת נשים במאבקי הגירושים, שמירה על הנורמות המקובלות בחברה ועוד, זאת בניגוד לעמדת ועדת שניט, שפסלה מכל וכל נימוקים חברתיים כסיבה לקיום חזקה להעדפת הורה אחד על משנהו.

יישום גישת המטפל העיקרי יביא לפגיעה בנשים כמו גם בגברים ובילדים: היא תעודד גישה שמרנית לחלוקת אחריות הורית, תשמר את תפקידה של האם כמטפלת ותגרום לנשים להעדיף טיפול בילדים על פני קריירה מתוך חשש שאחרת לא יוכרו כהורה עיקרי.

אג'נדה פמיניסטית

במסגרת השיח הפמיניסטי מוצגת גישת המטפל העיקרי כ"אסטרטגיה פמיניסטית", שמטרתה ליישב את הסתירה בין ערכים שונים בפמיניזם, תוך שימור מקומה של האם כאחראית עיקרית לילדים. בשיח זה טובת הילדים אינה ערך ראשון במעלה, אלא רווחתן וקידומן של נשים. הנימוק לאימוץ הגישה הזו הוא, שהיא "הכלל המשפטי שמצליח בצורה הטובה ביותר להוקיר אמהות על עשייתן האמהית מבלי לסמן רק נשים כ"הורות".